

УДК 343.97

Ю. В. Орлов

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОЛІТИЧНИЙ АНТИКРИМІНАЛІЗМ ЯК ДОКТРИНАЛЬНА СКЛАДОВА КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Квінтесенцією будь-яких політичних інститутів (партій, громадських об'єднань, держави), їх практичним зрізом є соціальна комунікація, тобто цілеспрямована взаємодія. Однак і дотепер древо цілей *політичної комунікації* з подальшою артикуляцією та організацією управлінського впливу практично позбавлене спеціально-кримінологічних складових. Останні наявні в основному в позаполітичних аспектах функціонування органів державної влади – спеціалізованих суб'єктів протидії злочинності й окремих неурядових правозахисних організацій (які навряд чи можуть уважатися суб'єктами політики в традиційному розумінні цього терміна). Це висуває перед сучасною наукою завдання вироблення теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо адаптації, специфікації політичних практик під цілі протидії злочинності, їх інституційної інтеграції. В умовах суттєвої криміналізації суспільства це є виправданим. Забезпечення кримінологічної безпеки – справа всієї соціальної системи, а надто її політичної надбудови.

Політика – не лише сфера відтворення кримінальних практик і криміногенних факторів, а й інституційне поле формування колосального кримінально-превентивного потенціалу. По суті, у надрах політичних взаємодій народжується консолідоване начало всієї системи протидії злочинності – інтегрована воля на використання державного ресурсу у справі кримінологічних досліджень, визначення стратегій протидії злочинності, їх практичної реалізації. Мова йде про кримінологічну політику в усій її глибині та широті. Вона становить концентроване вираження політичного діалогу й конвенцій із питань конструювання як правових параметрів злочинності, так і контурів, векторів предметної діяльності щодо її стримання, руйнації детермінаційного комплексу. При цьому цілком зрозуміло, що повноцінне розгортання вказаного діалогу принципово можливе виключно на підставі виваженого політико-кримінологічного ідеологічного підґрунтя.

Зауважимо, що різні політико-кримінологічні аспекти протидії злочинності тією чи іншою мірою висвітлювались у працях таких учених, як О.М. Бандурка, В.М. Бурлаков, Я.І. Гілінський, В.О. Глушков, В.В. Голіна, О.М. Джужа, О.М. Дрьомін, П.А. Кабанов, О.М. Литвинов, В.В. Лунєєв, А.Л. Сморгунова, А.М. Черниш,

Д.А. Шестаков і деякі інші. Проте дослідженню власне політико-ідеологічних компонентів доктрин кримінологічної політики окремо увага не приділялась, що й зумовлює актуальність теми статті.

Метою статті є визначення змісту політичного антикриміналізму як доктринальної складової кримінологічної політики.

В.В. Голіна тонко підмічає, що кримінологічна політика втілюється в довготривалій, повсякчасній, складній, наполегливій протидії *всіх соціальних систем* держави (курсив наш – Ю. О.) тим явищам, які створюють криміногенний потенціал у суспільстві [1, с. 11]. У такій міжсистемній, структурно-наскрізній проникаючій здатності кримінологічної політики виявляється, по-перше, її нерепресивний характер і широкі управлінські можливості щодо загальносоціальної та спеціально-кримінологічної превенцій. Але тут варто наголосити на тому, що констатація вказаних якостей аналізованої політики не спричинила подальший розвиток у науці положень, які б забезпечили комплексну адаптацію теорії протидії злочинності системно-специфічним можливостям. Якщо концептуальні засади використання потенцій економічної, правової та культурної систем задля забезпечення цілей кримінологічної політики віднайшли свою достатньо фундаментальну розробку в працях В.М. Барановського, В.В. Голіни, О.М. Джужа, В.М. Дрьоміна, В.С. Зеленецького, О.М. Костенка, О.М. Литвинова, В.М. Поповича, Д. Гарланда й деяких інших, то власне політичній – й досі залишаються в тіні.

Можливо, саме ця обставина і спонукала окремих учених до висновку, що кримінологічна політика є складовою частиною державної внутрішньої соціально-економічної політики [1, с. 9]. Гадаємо, її змістово-ідеологічні та предметно-операційні межі є саме міжсистемними, комплексними. У цьому контексті варто погодитись із В.В. Василевичем, який зауважує, що саме дотримання вимоги комплексного підходу щодо об'єднання сил і засобів у процесі реалізації кримінологічної політики завдяки функціонуванню системи спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, сприятимуть зростанню її результативності й соціальної ефективності [2, с. 49].

До певної міри усунути наявну в кримінологічній доктрині та практиці прогалину можливо,

на нашу думку, через розвиток ідеї й заснованих на ній наукових положень про *інституційний синтез політичних та антикримінальних практик*. Це, по-перше, дасть змогу інтегрувати до загальної теорії протидії злочинності знання щодо кримінально-превентивного потенціалу політичної діяльності й, по-друге, розкрити останній, використати й досі неповною мірою реалізовані політичний (політекономічні, політико-правові, політико-культурні, суто політичні) запобіжний ресурс. Основою для такого синтезу, інтеграції, розширення горизонту можливостей кримінологічної політики є *ідея політичного антикриміналізму*. Концептуально вона є інтелектуальною реакцією, відповіддю доктрини на усталений стан суспільного криміналізму. Вона націлена на акумуляцію структурно-функціональних резервів політичної системи, наявних у ній інститутів з метою поступового демонтажу несучих конструкції означеного стану.

Принагідно зауважимо, що В.М. Дрьомін, розмірковуючи над сутністю злочинності, слушно звертає увагу на такий малодосліджений у науці аспект цієї проблеми, як кримінальність суспільства. Під нею вчений розуміє властивість суспільства відтворювати злочини. Кримінальність включає в себе не тільки вчинені злочини, а й кримінальну ідеологію, кримінальну суспільну та індивідуальну психологію, а також інші фактори, що можуть бути зараховані до детермінативного комплексу злочинності [3, с. 45]. Також він зауважує, що кримінальність як властивість будь-якого суспільства в її кількісних і якісних вимірах відображає певний якісний стан розвитку суспільства – його *криміналізм* (курсив наш – Ю. О.). Проблема соціального криміналізму була лише позначена кримінологами (О.М. Костенко, В.А. Уфимцев, М.В. Романенко), залишившись без подальшого вивчення. Криміналізм як властивість, але одночасно і стан суспільного організму включає в себе всю гамму соціально-правових, соціально-психологічних, культурологічних та інших характеристик того чи іншого соціуму [3, с. 45–46].

Не претендуючи в роботі на повне розкриття наукового концепту «соціальний криміналізм», значимо, що він загалом не є функціонально нормальним параметром суспільного устрою, якістю соціодинаміки. Кримінальність суспільства як його властивість відтворювати злочинність на підставі сталості криміногенних факторів та оцінних, соціально-конструктивістських, систем координат (моральних, релігійних, правових) далеко не завжди передбачає експансію кримінально зараженою частиною населення легальних інститутів із їх подальшою видозміною, викривленням їхньої сутності при збереженні номінальних параметрів законності. Фіксація ж такої експансії,

що неодмінно (і це найбільш яскравий індикатор) супроводжується первинним викривленням соціальної ролі політики, означає утвердження стану криміналізму – крайньої системної дисфункції більшості соціальних інститутів.

Ще раз наголосимо: допоки ступінь криміналізованості політики зостається в межах допустимого (а вони визначаються об'єктивною здатністю політики забезпечувати ефективність соціального управління – зростання рівня життя, соціального захисту, безпеки тощо), а його міра не зумовлює вияв нової суспільно небезпечної якості більшості політичних практик, про стан криміналізму говорити не доводиться. Водночас, коли в підвалинах політичної системи (спрямованості діяльності політичних партій, у тому числі й парламенті, параметрах політичної свідомості й культури тощо) злочинний компонент діяльності політичних акторів набуває суттєвих агресивно-експансіоністських тенденцій, вони поширюються на всю соціальну структуру через політично зумовлений вплив на економічні, правові, культурні інститути. Тут важко напевне стверджувати, що є первинним у формуванні стану криміналізму. Чи є його першопричиною деформації політичної системи? Чи вони є наслідками суспільних суперечностей більш ранньої фази й сфери формування – культурних, моральних? Гадаємо, однозначну відповідь на ці питання надати неможливо з огляду на принциповий динамізм, діалектичну рухливість суспільно-історичного процесу, безперервного перетікання людської енергії (як конструктивної, так і деструктивної) з одних форм в інші. Утім суттєвим моментом тут є дещо інше: саме політика формує сигнальну систему, за кримінологічним зрізом якої можливо судити про наявність стану криміналізму. Ба більше: саме в надрах формування політики закладаються найбільш значущі траєкторії суспільного розвитку. І якщо їхні вихідні параметри значною мірою замикаються не на загальносоціальних, у тому числі антикримінальних, інтересах, то й уся систем соціального управління набуває викривленого, девіантного спрямування з інституціоналізацією кримінальних практик найбільш широкого діапазону.

За такого стану відбувається масове поширення адаптивних реакцій заміщення легальних механізмів реалізації соціовітальних інтересів, потреб на неправові, злочинні. Останні утверджуються на вищих рівнях публічного адміністрування, деформуючи сутність держави як метainституту. Саме тому основні джерела відтворення загроз національній безпеці в такій державі є внутрішніми; навіть незначні зовнішні впливи здатні серйозно дестабілізувати суспільно-політичну обстановку.

Українське суспільство, зазначає О.М. Костенко, опинилося в стані криміналізму не тому, що воно поділилося на бідних і багатих, чи за націо-

нальною ознакою, чи за територією, чи за релігією, чи за мовою, чи ще за якимись іншими ознаками, а тому, що в ньому незлочинці, не маючи належної політичної, економічної, правової культури, виявилися безсилимими протистояти тим, хто обрав собі злочинний шлях. Це зумовило неймовірну експлуатацію злочинцями незлочинців – так звану кримінальну експлуатацію [4]. Цілком зрозумілою при цьому видається та обставина, що експлуатація можлива лише в системі владних відносин, які так чи інакше, але в масштабах усього суспільства є насамперед політичними. У зв'язку з цим існують логічні підстави стверджувати, що загальносоціальний формат, рівень протидії злочинності має ґрунтуватися передусім на зниженні криміногенності політики, а також містити цілеспрямовані кримінально-превентивні механізми політичного характеру, які б формували антикримінальний тонус усіх ланок соціального управління.

Отже, *політичний антикриміналізм є автономною складовою кримінологічної політики, яка виражається в комплексі ідей, принципів, світоглядних диспозицій у сфері політики, що забезпечують зорієнтованість її інститутів на досягання загальносоціальних цілей кримінально-превентивного значення.* Імплементация політичного антикриміналізму до ідейної платформи кримінологічної політики має відкрити можливість до формування загалом керованої підсистеми політико-кримінологічної діяльності, що є інтегрованою до системи протидії злочинності. У цьому вбачається не стільки розширення її меж, скільки конкретизація, деталізація та специфікація вже наявних потенцій, які на сьогоднішній день використовуються далеко не повною мірою; політичної діяльності належить набути як специфічних, так і неспецифічних запобіжних цілей і форм.

Ідеологічним підґрунтям трансформації політичної системи у бік розкриття її потенціалу щодо забезпечення руху всієї соціальної конструкції від криміналізму до демократизму, на нашу думку, має стати політичний антикриміналізм як окрема складова концепції кримінологічної політики й водночас ідеологія-рух, що пронизує діяльність більшості політичних акторів, імпліцитно в ній наявна. Зміст ідеї політичного антикриміналізму має два виміри – теоретико-пізнавальний (світоглядний) і практико-перетворювальний.

На думку А.С. Гальчинського, суспільні науки наразі, зосереджуючись на обслуговуванні пріоритетів суто «практичного розуму», дедалі більше втрачають відчуття гуманістичної перспективи. Девальвується світоглядна функція [5, с. 26]. Уважаємо думку вченого небезпідставною. Дійсно, суттєвою проблемою багатьох сучасних реформістських проектів, програм є орієнтування на поточну ситуацію, на прогноз її параметрів у віддаленій перспективі. Ідеологічні ж їхні компоненти в уже традиційний спосіб явно не виражаються, вважаючись пострадянським атавізмом. Натомість світоглядно упорядковану панораму системної діяльності в принципі неможливо сформувати без певної ідеології як методологічної бази, що пояснює вихідні начала, настанови, вимоги до суспільного руху. І неправильно було б стверджувати, що такої ідеології в розвитку України немає. Однак вона, підкреслимо, явно, документально не виражається через наявність конституційної заборони (жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова – ч. 1 ст. 15 Конституції України), а тому й не є глибоко осмисленою на рівні доктрини та практики державного управління. Судячи зі змісту тих кроків, які робляться з початку незалежності нашої держави в галузі державного будівництва, розвитку підприємництва, громадянських прав і свобод, можна з упевненістю вважати, що фактично в якості такої ідеології використовуються фрагменти теорії лібералізму, що стало історично закономірним і по суті безальтернативним результатом краху ідеї соціалізму в їх радянській інтерпретації й реалізації.

Тому вважаємо, варто цілком свідомо підходити до цієї обставини, не гребуючи її офіційним визнанням та *інституціоналізованим, цілісним, системно-адаптивним розвитком.* Останнє є кінце необхідним з огляду на визначення пріоритетів у діяльності держави та підпорядкування ним усіх ланок публічного адміністрування: на всіх рівнях, галузях і напрямках. Ключовою умовою для цього зостається, знову ж таки, визначення дійсної *гуманістичної основи ліберального концепту і його проекту для України.* Саме на ній має ґрунтуватися синтез вітчизняного ліберально-реформістського досвіду (який серед іншого має своїм наслідком формування стану криміналізму), а також вектор прикладення сили у справі оптимізації загальносоціального поступу, в тому числі й насамперед – у напрямі послаблення основ соціального криміналізму з поступовою їх елімінацією. У такому розумінні ідея політичного антикриміналізму є складовою ліберально-гуманістичного ідеології державного управління – ідеологією-рухом, яка покликаним забезпечити кримінально-превентивну концептуалізацію інституту політики та відповідної домінанти суспільного розвитку.

Отже, *світоглядний аспект ідеї політичного антикриміналізму полягає в утвердженні гуманістичної сутності політики, її зорієнтованості на вільну та відповідальну людину через забезпечення її кримінологічної безпеки.* І в цьому виражається первинне орієнтувальне навантаження на вказану ідею, осмислення є шляхом до повноцін-

Отже, *світоглядний аспект ідеї політичного антикриміналізму полягає в утвердженні гуманістичної сутності політики, її зорієнтованості на вільну та відповідальну людину через забезпечення її кримінологічної безпеки.* І в цьому виражається первинне орієнтувальне навантаження на вказану ідею, осмислення є шляхом до повноцін-

ного розгортання людиноцентристського вектора інноваційних соціальних стратегій з урахуванням стану фундаментальних кримінальних загроз, криміналізму. У цьому сенсі ідея політичного антикриміналізму розглядається як ідеологія-рух, кримінально-превентивна парадигма, втілювана на рівні державного управління та громадянської активності у сфері політичних взаємодій.

Література

1. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : [навч. посіб.] / В.В. Голіна. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – 120 с.
2. Василевич В.В. Щодо основних принципів кримінологічної політики України / В.В. Василевич // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : тези доповідей Наук.-теор. конф. (м. Київ, 20 березня 2014 року) / ред. кол. В.В. Коваленко, В.В. Черней, О.М. Джужа, В.В. Василевич та ін. – К. : Національна акад. внутр. справ, 2014. – С. 46–52.
3. Дрёмин В.Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества : [монография] / В.Н. Дрёмин. – Одесса : Юридична література, 2009. – 614 с.
4. Костенко О.М. Антикримінальна революція з помаранчевою відзнакою / О.М. Костенко // Україна Молода [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.umoloda.kiev.ua/number/344/115/12430/>.
5. Гальчинський А.С. Лібералізм: уроки для України / А.С. Гальчинський. – К. : Либідь, 2011. – 288 с.

Анотація

Орлов Ю. В. Політичний антикриміналізм як доктринальна складова кримінологічної політики. – Стаття.

Стаття присвячена висвітленню сутності політичного антикриміналізму як парадигми інституціональної інтеграції політичної системи та системи протидії злочинності. Запропоновано її розуміння як умовно автономної доктринальної складової кримінологічної політики, яка виражається в комплексі ідей, принципів, світоглядних диспозицій щодо політики, що забезпечують науково обґрунтовану зорієнтованість її інститутів на досягання загальносоціальних цілей кримінально-превентивного значення. Відстоюється думка, що в діяльності політичних акторів політичний антикри-

міналізм проявляється як ідеологія-рух, утілювана на рівні державного управління та громадянської активності у сфері політичних взаємодій.

Ключові слова: політика, злочинність, політичний антикриміналізм, кримінологічна політика, протидія злочинності, ідеологія.

Аннотация

Орлов Ю. В. Политический антикриминализм как доктринальная составляющая криминологической политики. – Статья.

Статья посвящена определению сущности политического антикриминализма как парадигмы институциональной интеграции политической системы и системы противодействия преступности. Предложено её понимание как условно автономной доктринальной составляющей криминологической политики, выражающейся в комплексе идей, принципов, мировоззренческих диспозиций в отношении политики, которые обеспечивают научно обоснованную ориентированность её институтов на достижение общесоциальных целей уголовно-превентивного значения. Отстаивается мнение, что в деятельности субъектов политики политический антикриминализм проявляется как идеология-движение, воплощаемая на уровне государственного управления и гражданской активности в сфере политических взаимодействий.

Ключевые слова: политика, преступность, политический антикриминализм, криминологическая политика, противодействие преступности, идеология.

Summary

Orlov Yu. V. Political antikriminalism as the doctrinal component of criminological policy. – Article.

The article is devoted to defining the essence of the political antikriminalism as paradigms of institutional integration of the political system and system of combating crime. Proposed understanding it as conditionally autonomous doctrinal component of criminological policy, expressed in the set of ideas, principles, ideological dispositions on policies that provide science-based orientation of its general social institutions to achieve the goals of criminal preventive value. To defend the view that the activity of the subjects of the political policy antikriminalism appears as an ideology, movement, embodied at the level of governance and civic engagement in the sphere of political interactions.

Key words: politics, crime, political antikriminalism, criminological policy, combating crime, ideology.